

УДК 177.3 "17-18" Кант
DOI 10.35423/2078-8142.2021.2.1.6

М. О. Петренко,
кандидат філософських наук,
асистент кафедри філософії, культурології та інформаційної діяльності
Східноєвропейського національного університету імені Володимира Даля,
м. Слов'янськ, Україна
e-mail: petrenko_m_o@i.ua,
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2506-5305>

ПРОБЛЕМА ЛЮДСЬКОЇ ГІДНОСТІ ЗА ДОБИ ПРОСВІТНИЦТВА: І. КАНТ

У статті розглянуто проблему людської гідності за доби Просвітництва (на прикладі філософії І. Канта) у контексті сучасного філософського дискурсу проблеми. Відзначено, що подальший розвиток суспільства формує запит на правову соціально-орієнтовану державу, де надаються та забезпечуються широкі права та свободи для усіх громадян (незалежно від національності, віросповідання, культури, матеріального стану), що зрештою стає важливою засадою осмислення та буття людської гідності. Йдеться про право громадянина висловлювати свою думку та громадянську позицію, а завдання влади забезпечувати широкий спектр прав та свобод, які визначаються І. Кантом як моральні (природні). Ось чому звернення сучасних філософів та дослідників до філософії І. Канта, його тлумачення природи людини, її прав та свобод, що зумовлене певною схожістю доби Просвітництва та сучасного етапу розвитку суспільства. Означена подібність втілюється у низці факторів, що створюють нову картину світу, а саме: кардинальні зміни політичного, соціального та економічного устрою; традиційного людського буття та життєвого світу; швидкості та глобалізм сучасних трансформацій не лише у виробничих сферах, а й у соціально-побутових, морально-етичних та суспільно-політичних відносинах. Наголошено, що названі процеси втілюються у моральному (природному) та адміністративному праві і суттєво впливають на свободи та рівність усіх членів сус-

пільства; самостійність дій кожного члена спільноти як громадянина; відсутність патерналізму на рівні взаємин громадянин-суспільство-влада. Таким чином, представлена І. Кантом етично-правова концепція людської гідності знаходить розуміння та застосування в концептах аргументативної та екологічної етики, етики відповідальності у прагненні до створення таких владних структур, за яких суспільний консенсус досягається через аргументований діалог усіх членів суспільства та колективну відповідальність за дії. Таким чином цілісна реконструкція роздумів І. Канта про людину, її гідність та свободу, засвідчує органічну належність української філософії до європейського інтелектуального та філософського контексту розуміння загальнолюдських морально-етичних норм, прав і свобод.

Ключові слова: мораль, етика, людська гідність, морально-етичні норми, моральний закон, визнання самоцінності особистості; права та свободи людини, громадянське суспільство, І. Кант, доба Просвітництва.

Проблема людської гідності саме на початку ХХІ ст. стає предметом численних філософських розвідок та дискусій, в яких кризь призму людської гідності відбувається розуміння сенсу людського буття, його цінності, а також місце в ньому для свободи, справедливості та відповідальності. Таким чином, людська гідність постає не лише категорією етики, а й категорією соціально-політичної філософії, філософської антропології та філософії права, адже «особливість феномена гідності зумовлена безпосереднім зв'язком із буттям та сутністю людської особи», а тому «у виробленні універсального змісту людської гідності слід уникати виключно позитивного визначення та дотримуватися мінімального антропологічного засновку щодо умов, які сприяють (або, навпаки, перешкоджають) людині актуалізувати її людськість (як представника роду) та індивідуальний проект власного буття (як соціальної істоти)» [8, с. 16]. Звернення до філософії І. Канта спричинене певною схожістю Нового часу (доби Просвітництва) та сучасного етапу розвитку суспільства через такі фактори як: кардинальні зміни політичного, суспільного, економічного устрою, коли швидкість та глобалізм сучасних трансформацій впливають на традиційне люд-

ське буття і життєвий світ через трансформації не лише у виробничих сферах, а й у соціально-побутових, морально-етичних та суспільно-політичних відносинах. Так, Е. Соловйов, досліджуючи питання взаємодоповнення моралі і права в етиці І. Канта, відзначає, що поштовхом для формування нового, модерного філософського переосмислення моралі та етики стала «зміна «типів соціальності», що відбувалася в епоху ранніх буржуазних революцій», яка «супроводжувалася затвердженням нових життєвих настанов», які «поступово підпорядковують собі найрізноманітніші форми людської діяльності» [9, с. 20]. На сьогодні йдеться про формування нового «типу соціальності», коли моральне (фізичне) право поступово об'єднується (переплітається, взаємодоповнюється) з юридичним (адміністративним) правом. Прикладами є «Хартія прав і свобод», якими визначаються основні права і свободи людини, а також «Хартія прав людини. Загальна декларація прав людини», «Хартія Європейського Союзу про основні права». Крім того, практично у більшості Конституцій як основних законів національних держав проголошується необхідність забезпечення права і свободи людини та громадян. Наприклад, положеннями Конституції України визначається, що «всі люди є вільні і рівні у своїй гідності та правах» (ст. 21 Конституції України), «кожна людина має право на вільний розвиток своєї особистості, якщо при цьому не порушуються права і свободи інших людей, та має обов'язки перед суспільством, в якому забезпечується вільний і всебічний розвиток її особистості» (ст. 23 Конституції України); «не може бути привілеїв чи обмежень за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, за мовними або іншими ознаками» (ст. 23 Конституції України); «Громадяни мають рівні конституційні права і свободи та є рівними перед законом» (ст. 24 Конституції України) [5]. Н. Марушак, розглядаючи проблеми «розуміння людської гідності Нового часу», відзначає, що «найголовнішою юридичною гарантією права на повагу до гідності людини є те, що встановлення обмежень прав та свобод особи має співвідноситися з цінностями правової держави, які захи-

щаються конституцією та законами» [6, с. 38]. Отже, можна твердити про актуальність тенденції щодо подальшої інституалізації морально-етичних цінностей, оскільки «законо за змістом можуть відноситися до права або до етики», але «згода дій відповідно до законів за настроєм чи обов'язком заключає в себе моральність» [1, с. 65] і водночас «дотримання юридичних законів не тягне за собою позитивного наслідку винагороди, а порушення етичних законів – позитивного наслідку покарання» [1, с. 85]. Так, з одного боку, виконання/дотримання положень нормативно-правових актів є обов'язком (нормою), але при цьому неважливо, з яким настроєм це робиться. З іншого боку, формування нормативного поля, яке регламентує права та обов'язки громадян, має а пріорі ґрунтуватися на засадах свободи, рівності та гідності, тобто включати в себе елементи морального права, адже «повага до права (права інших, але потім також і до мого власного) постає у І. Канта як постулат нового загальногромадянського, демократичного лицарства» [9, с. 50–51]. Також досить показовим на сьогодні є розуміння гідності та моралі І. Кантом у межах правового врегулювання питання влади та володарювання, а саме: «дії правителя (будь-то спадкового або обраного, одноосібного або колегіального) повинні регламентувати не мораллю турботи, співчуття і добра, а зовсім іншим етично значущим кодексом, найвищим принципом якого було б визнання незалежності кожного члена суспільства, або, як висловлюється І. Кант, його «здатності бути паном собі самому», бо «цей нетрадиційний нормативний кодекс і є право» [9, с. 5–6]. Тобто, йдеться про формування сучасних демократичних норм та правил побудови демократичної влади, коли її дії регламентовані і не залежать від людського фактору і патерналізму дій та вчинків влади. Аналогічно регламентуються дії громадян, їх права та обов'язки, забезпечуючи достатній рівень свобод, які певною мірою характеризують людську гідність. Зважаючи на сказане можна констатувати, що на сучасному етапі розвитку суспільства відбувається конвергенція морального та адміністративного права, що робить право більш етичним, а етику більш правовою, не залишаючи місця для популізму та патерналізму з боку влади. Ось чому витоки сучасного розуміння людської гідності та моралі є доти-

чними до практичної філософії І. Канта, а тому є доречним детальніший розгляд його напрацювань для сучасної актуалізації їх в умовах формування нової практичної філософії постінформаційного та постекономічного суспільства.

Аналіз останніх публікацій засвідчив, що питання моралі, етики, людської гідності є актуальними, різноаспектними та багаторівневими. Про сказане красномовно свідчать праці таких дослідників, як І. Бурковський, Ю.Габермас, О.Гьофе, А. Гусейнов, М. Дойчик, А. Єрмоленко, В. Козловський, А. Лой, Н. Марушак, Т. Продан, Л. Ситніченко, Е. Соловйов, Р. Форст, Ф. Фукуяма. Саме Ф. Фукуяма у своїй відомій праці «Ідентичність. Потреба в гідності й політика скривдженості» [10, с. 47] наголошує на принципово важливій суголосності філософії І. Канта сучасним роздумам над проблемою гідності людини, її визнання, розуму та свободи, що й стало *предметом* дослідження даної статті. У ній послідовно виокремлено основні принципи тлумачення людської гідності І. Кантом та доведено істотний зв'язок кантівської модерної теорії автономії особистості з новітньою, зорієнтованою на розуміння людського буття як персонального зусилля на шляху до моральної досконалості, філософією права та моралі.

Сучасний розвиток суспільства окреслює нові обрії розвитку людського буття, трансформації суспільних процесів, побудови правової соціально-орієнтованої держави, громадянського суспільства та нової парадигми взаємовідносин на рівні людина-суспільство-держави. Названі зміни відбуваються досить швидко і за своєю суттю є кардинальними порівняно з попередніми (традиційними) періодами розвитку суспільства. У зв'язку з цим виникає запит на вироблення нової практичної філософії щодо надання відповідей на питання суспільства: чого чекати та що робити? Вказане створює передумови появи нового дискурсу щодо людської гідності, в основі якого лежить дотримання людиною морально-етичних та правових норм і правил (законів), коли «розумна істота може і повинна бути законодавчим членом у царстві цілей» [1, с. 277], оскільки «у царстві цілей усе має або ціну, або гідність», а тому «те, що має ціну, може бути замінено чимось іншим

як еквівалентом», а те, що «вище всякої ціни, отже, не допускає ніякого еквівалента, то має гідність» [1, с. 27]. З одного боку, певна категоричність тверджень є правильною, адже «соціально-правовий вимір феномена гідності пов'язаний з природним потягом людини до суспільства», де «людський світ є соціальним у тому сенсі, що постає як простір суджень, динамізм якого об'єктивується в «усуспільненні» (Г. Зимель) або в «товариськості» (І. Кант) [8, с. 49]. Так, Н. Мотрошилова у своїй праці «Соціально-історичні коріння німецької класичної філософії» виокремлює три властиві прикмети епохи: «період Великих географічних відкриттів» та «прорив «до глобальності як способу наявного буття світової цивілізації» (у філософії цього відповідають кантівська «всесвітньо-громадянська» і гегелівська «всесвітньо-історична» орієнтації; безперервне усталення переживання «системи всебічної залежності», тобто практичну неможливість жити, працювати, утворювати і користуватися своїми правами в ізоляції від того, що відбувається з твоїми співгромадянами, а іноді і з мешканцями найвіддаленіших регіонів» та «усвідомлення соціальної гідності «вільної, раціональної і дії, що раціоналізується» [9, с. 20]. Сказане не втрачає актуальності і сьогодні, особливо коли йдеться про віртуалізацію, цифровізацію суспільства. Варто додати характеристику доби Просвітництва В. Козловським, який наголошує, що етичні, філософськоантропологічні здобутки доби Просвітництва «започаткували соціальні, економічні концепції, в яких людину, яка працює, а отже, і продуктивну діяльність (працю) почали розглядати не як щось низьке, принизливе для людської гідності, чи/або як муку і тягар людського буття, а як єдину силу, що творить корисні предмети, речі і світ людини» [4, с. 374–375].

Підтвердженням значущості роздумів І. Канта над питаннями людської гідності, свободи особливо для нашого вітчизняного соціального простору, є те, що він «категорично (під формою надчасового і безумовного) обстоює примат справедливості над співчуттям і примат громадянської порядності над сімейними, дружніми, конфесійними та навіть патріотичними чеснотами; в тому самому сенсі він стверджує, що нетактовне і непрошене благодійництво є неморальним, а примусове ошасливлення людей схоже на

злочин; у тому самому сенсі говорить, що заслуга (і оплата заслуги) повинна оцінюватися порівняльно-змагально, як би «на змаганні старань»; що дотримання чужого і відстоювання свого власного особистого права є неодмінним етичним обов'язком кожного індивіда» [9, с. 19]. Таким чином, питання людської гідності розглядається у парадигмі справедливості та громадянської порядності. На сьогодні формування сучасної суспільної свободи, суспільної моралі та суспільної гідності відбувається на глобальному віртуально-просторовому рівні, коли сучасні інформаційно-комунікаційні технології та цифровізація інформаційних і комунікативних процесів дедалі більше та ширше впливають на морально-етичний рівень поведінки кожного окремого індивіда, який є учасником суспільних та соціальних процесів. Так, сучасні гаджети дають змогу зафіксувати ті чи інші вчинки (моральні/аморальні) будь-якої особи і розмістити інформацію про це у соціальних мережах та соціальних медіа для відкритого доступу. За таких умов дотримання природного права виходить за межі особистого і стає загальним. Це стосується не лише публічних осіб (політиків, видатних діячів культури, спорту тощо), а взагалі кожного. Сказане починає впливати на певне зростання ролі особистісної етики, моралі, свободи та, врешті-решт, гідності (практичного виконання/дотримання, а не декларацій про наміри), а тому, як відзначає І. Кант, «належна поведінка в житті робить людину гідною» [3, с. 250]. Можна говорити про те, що певні морально-етичні норми отримали статус загальнолюдських і адаптувалися для застосування на рівні мультикультурного, мультинаціонального та мультирелігійного глобального світового суспільства. При цьому регламентація питання гідності дедалі ширше відбувається на рівні правового законодавчого поля, залишаючи місце і для моральних (природних) законів, адже «людська гідність на основі автономії волі і законодавчої раціональності імпліцитно передбачає утвердження особи як політичної або суспільної істоти, що потребує відповідного егалітарного суспільного статусу, і як наслідок – потребу у відповідних суспільних інституціях» [8, с. 42]. Таким чином, «егалітарний концепт гідності постає в результаті боротьби за

права» [8, с. 18]. Відтак, у запропонованій Т. Продан соціально-правовій концепції гідності наголошується на «визнанні егалітарного індивідуального статусу за кожною особою відповідно до її смислоконститууючої здатності, що на рівні інституційного визнання об'єктивується у праві голосу та праві на життя», оскільки «трансформація універсальної ідеї людської гідності в егалітарний правовий статус громадянина, який актуалізується в термінах самоповаги, поваги до інших, взаємної поваги та взаємного визнання гідності кожної особи» [8, с. 18]. Ось чому дотичними є Кантівська «раціональність або інтелегібельна природа людини», яка «зводиться до «законодавчо-нормотворчої діяльності людського розуму» та має на меті «унормувати спільне людське буття, причому так, аби не знищити найвагомішу засаду існування людини – її персональну свободу» [4, с. 398]. Справді, на сьогодні питання людської гідності концентрується на рівнях громадянин-громадянське та суспільство-влада, де йдеться про високий рівень політичної та громадянської свободи, яка й продукує політичну та громадянську гідність громадянина.

Але при цьому ніхто не відмінє моральні закони, адже без них сучасна політична та громадянська діяльність, свободи, моральність, гідність не можливі в принципі. Як наголошує І. Кант, «Моральний закон є святий (непорушний). Людина, щоправда, є досить-таки не свята, але людяність у її особі мусить бути для неї святою» [2, с. 98]. У його творах гідність людини постає у двох важливих вимірах: по-перше, як вкорінена в самій природі людини, а по-друге, як важлива складова її персонального, екзистенційного досвіду. На цьому аспекті проблеми наголошує й українська дослідниця феномена людської гідності Т. Продан. На її думку, особливість феномена гідності «зумовлена безпосереднім зв'язком з буттям та сутністю людської особи. У виробленні універсального змісту людської гідності слід уникати виключно позитивного визначення та дотримуватися мінімального антропологічного засновку щодо умов, які сприяють (або, навпаки, перешкоджають) людині актуалізувати її людськість (як представника роду) та індивідуальний проєкт власного буття (як соціальної істоти)» [8, с. 16].

Досить показовим є розгляд І. Кантом людської гідності крізь призму автономності та свободи, де «автономія» є таким станом, в якому індивід керується у своєму виборі власним розумом, законом, а «свобода – право, що притаманне кожному в силу його належності до людського роду» [2, с. 99]. Водночас слід звернути увагу, що побудова людиноцентричної держави, це коли на перше місце виходить людина зі своїми потребами («позитивна свобода»). Це формує відхід від високого рівня колективізму на всіх рівнях (державному, особистісному), коли для сучасної сфери виробництва та сфери послуг немає потреби залучати значну кількість робітників на величезні заводи і фабрики з масовим виробництвом продукції. Сьогодні місце людини-робітника дедалі більше займають роботи, а управління здійснюється за допомогою автоматизованих інформаційно-аналітичних систем з широким використанням штучного інтелекту та Інтернету-речей. Також, в умовах інформаційного суспільства, дедалі більшого поширення набуває віддалена робота, коли працівник виконує свою роботу не в офісі у колективі, а сам по собі будь-де (дома, на дачі, на відпочинку тощо). Крім того, набуло розвитку таке явище, як фріланс, коли виконавець робіт та послуг може комунікувати із замовником у віртуальному просторі, знаходячись при цьому фізично за тисячі кілометрів один від одного. І найважливішим нововведенням, що впливає на природу гідності, автономності та свободи, є зростання часу знаходження людини у віртуальному просторі, куди на сьогодні дедалі більше переміщується фізичне людське буття. Ось чому сучасне розуміння та унормування питання людської гідності відбувається в умовах високого рівня фізичної свободи та автономності, які отримала людина/громадянин/робітник на підставі нормування (на рівні адміністративного права та законів) людського буття, життя, навчання, роботи, участі у суспільно-політичних відносинах (як громадянин) під егідою громадянського суспільства. І. Кант наголошує, що «громадянський стан, який розглядається лише як правовий стан, ґрунтується на таких апріорних принципах як: свобода кожного члена суспільства як людини; рівність людини з кожною іншою; самостійність кожного члена спільноти як гро-

мадянина», а тому «забезпечення правового порядку є першочерговим завданням права як особливої нормативної системи» [9, с. 10]. При цьому І. Кант відзначає, що «найвищою серед обов'язків є глибока повага до права інших людей», адже «наш обов'язок полягає в тому, щоб глибоко поважати право інших і як святиню шанувати його», бо «в усьому світі немає нічого святішого, ніж право інших людей», яке є «недоторканне і непорушне», і «прокляття тому, хто обмежує право інших і топче його ногами», а тому «право людини повинно гарантувати їй безпеку, воно сильніше за будь-яку зброю і надійніше за всі стіни» [9, с. 48]. Тобто, лейтмотив правосвідомості у І. Канта характеризується такими його словами: «повага до права – це повага до самої ролі громадянина і члена суспільства» [9, с. 49], при цьому «Право розглядає виконання зобов'язання не за обов'язком, а з примусу. Але при цьому є потреба звертати увагу на мотив примусу», а самі «зобов'язання треба розглядати через їх відношення до примусу» [1, с. 63]. Зважаючи на сказане, І. Кант наголошує, що «в юридичному зобов'язанні ми не питаємо про настрої, вони можуть бути будь-якими, якщо тільки дія відбувається», а ось «в етичному зобов'язанні спонукальна основа повинна бути внутрішньою» [1, с. 76]. Таким чином, ми підходимо до Кантової дефініції права: «Право – соціальна гарантія свободи, суспільно визнана особиста автономія; воно надає простір для професійної, господарської та громадянсько-політичної активності кожного члена суспільства. Але в добу затвердження правової держави право як ідеальне поняття – це ще й особлива мобілізуюча сила: від нього виходить найсильніший запит до моральної свободи людини, до його здатності вибирати, вирішуватися, стояти на своєму, діючи навіть всупереч сліпий і мінливої «логіці обставин» [9, с. 190]. Таким чином, питання гідності (за І. Кантом) визначається як «початок обов'язків перед самим собою», що «полягає не в самодогодженні, а в самоповазі», адже «наші дії повинні узгоджуватися з гідністю людяності» [1, с. 134], а сама «гідність» розуміється І. Кантом як «внутрішня цінність розумної істоти, яку не можна ні на що обміняти (на відміну від ринкової ціни всього того, що пов'язано зі схильностями і потребами, і естетичної ціни того, що пов'язано зі смаком)» [1, с. 15]. Потрібно

враховувати взаємодоповнення та переплетіння етичних та правових норм, яке відбувається в практичній площині соціально-правового контексту людської гідності за умов дотримання морального та юридичного права. Отже, як наголошує Е. Соловйов, «Кант (і в цьому безперечна цінність його етики) протиставляє агенту видимої держави не просто приватного індивіда, а члена невидимого правового порядку, свого роду «ноуменальної республіки», аналогічної невидимих церквою реформаторів», де «трансцендентальне громадянство (постає. – *М. П.*) проти емпіричнореального підданства, трансцендентальний конституціоналізм – проти наявної необмеженої влади; такі опозиції, закладені десь в самому фундаменті кантівського етичного вчення» [9, с. 186–187]. Так формується, постає нове бачення взаємовідносин держави та громадянина, вкорінене в акценті на першості, перевазі потреб людини, її свободи, а не держави. При цьому держава зменшує свій патерналістський вплив на людину/громадянина, а влада (правителі) дедалі частіше здійснюють владні повноваження згідно до чинного законодавства. Немає сумніву в тому, що в межах морально-правового концепту людської гідності І. Канта відбулося «обґрунтування ідеї прав людини та її подальший розвиток у теорії правової держави», оскільки «її реалізація неможлива без надання людині прав та свобод» [6]. Справді, сучасні реалії побудови інформаційного, постінформаційного та постеконічного суспільств визначають запит на правову державу, громадянське суспільство, де людина постає вже не об'єктом, а вільним та гідним суб'єктом суспільного буття. Дедалі вагомішим на сьогодні стає чітко сформульоване І. Кантом розуміння гідності людини як моральної істоти, яка лише своїми власними зусиллями може подолати зверхність та зневагу до інших людей. Саме на означений, як виявляється – вічно актуальний, аспект проблеми поваги до людської гідності звертає увагу І. Кант, постійно наголошуючи на самостійності, тривалості та складності нашого шляху до власного людського буття.

Підсумовуючи розгляд проблеми людської гідності за доби Просвітництва (на прикладі І. Канта) у контексті сучасного дискурсу людської гідності, можна стверджувати, що звернення до роз-

думів видатних філософів Нового часу про людину, її гідність та свободу, засвідчує органічну приналежність української філософії до європейського інтелектуального та філософського контекстів. Розвитку та подальшому обґрунтуванню означеної тези сприятиме, наприклад, дослідження творчості Г.Сковороди, його розуміння проблеми людської гідності, витлумачене крізь призму таких понять, як «споріднена праця», свобода. До того ж, саме глибокі, сповнені інтелектуальної мужності роздуми про людину та її суспільне буття в творах І. Канта, універсальний сенс його тез про значення самовдосконалення людини на шляху невтомної боротьби зі своїми вадами уможливив актуалізацію його філософії у новітніх філософських дискурсах, насамперед у концепції справедливості Дж. Ролза, який прагне надати цій теорії нового змісту та послідовно виводить на її засадах принципи справедливості як такі, що їх приймають вільні й розважливі люди з метою узгодження не лише основних домовленостей, а й людського буття загалом. Саме через глибинні методологічні зрушення в розумінні природи людини, а також її свободи, гідності та справедливості, до роздумів І. Канта звертаються майже всі відомі сучасні європейські та англо-американські філософи. Адже сучасне розуміння людської гідності та моралі не просто сягає своїми витокami практичної філософії І. Канта, а й закладається в осмислення нових етико-правових проблем, породжених насамперед ситуацією пандемії, кризою демократії, проблемами екології та захисту навколишнього середовища, що потребує свого подальшого дослідження і в нашій вітчизняній філософії.

ЛІТЕРАТУРА

1. Кант И. *Лекции по этике* / пер. с нем.; ред. А. А. Гусейнова. М. : Республика, 2000. 431 с.
2. Кант И. *Критика практического разума* / пер. з нім.; прим. та післямова І. Бурковського; наук. ред. А. Єрмоленко. К. : Юніверс, 2004. 240 с.
3. Кант И. *Рефлексії до критики чистого розуму* / пер. з нім. й латини та прим. І. Бурковського; наук. ред. А. Лой. К. : Юніверс, 2004. 464 с.

4. Козловський В. *Кантова антропологія: джерела, констеляції, моделі*. К. : Києво-Могилянська академія, 2015. 596 с.
5. *Конституція України: закон України*. Відомості Верховної Ради України від 23.07.1996–1996 р., № 30, стаття 141.
6. Марущак Н. В. Деякі аспекти розуміння людської гідності у працях видатних представників філософської думки нового часу. *Forum Prava*. 2018. № 4. С. 34–41 URL: <https://forumprava.pp.ua/files/033-041-2018-4---Marushchak--6-.pdf>
7. Мотрошилова Н. *Социально-исторические корни немецкой классической философии* / отв. ред. Т. И. Ойзерман. М. : Наука, 1990. 208 с.
8. Продан Т. П. *Феномен людської гідності у соціально-правому дискурсі*: дис. на здобуття наукового ступеня канд. філософ. наук. Л., 2020. 236 с.
9. Соловьев Э. Ю. *И. Кант: взаимодополнительность морали и права*. М. : Наука, 1992. 210 с.
10. Фукуяма Ф. *Ідентичність. Потреба в гідності й політика скривдженості*. К. : Наш формат, 2020. 192 с.

REFERENCES

- Kant, I. (2000). *Lectures on ethics*. A. A. Gusejnova (Eds.). Moscow: Respublika. [in Russian].
- Kant, I. (2004). *Criticism of practical reason*. Kyiv: Yunivers. [In Ukrainian].
- Kant, I. (2004). *Reflexions to criticism of pure reason*. Kyiv: Yunivers. [In Ukrainian].
- Kozlovskyy, V. (2015). *Kantova Anthropologia: Jerela, Constetiani, Model*. Kyiv: Kyievo-Mohylyans'ka akademiya. [In Ukrainian].
- Constitution of Ukraine: Law of Ukraine. *Vidomosti Verkhovnoyi Rady Ukrainy [Information of the Verkhovna Rada of Ukraine]*, 23.07.1996, 30, 141. [In Ukrainian].
- Marushchak, N. V. (2018). Acts of aspects Rosuminnya Lyudskoi gidnosti at Pratsya Vaderships Represents Filosofice Duma new hour. *Forum Prava*, 34-41. [In Ukrainian].
- Motroschilova, N. (1990). *Socio-historical roots of German classical philosophy*. Moscow: Nauka.

Prodan, T. P. (2020). *The phenomenon of Lyudskoy Gidnosti at the socially right discourse* (Doctoral dissertation). L'viv. [In Ukrainian].

Solov'ev, E. Y. (1992). *I. Kant: The complementance of morality and law*. Moscow: Nauka. [In Russian].

Fukuiama, F. (2020). *Identity. Requirements for the value of the policy*. Kyiv: Nash format. [In Ukrainian].

Maxim Petrenko

Candidate of Philosophical Sciences (Ph.D.), Assistant of the Department of Philosophy, Culturology and Information Activity, European National University for the Name of Volodymyr Dahl; Sloviansk, Ukraine; e-mail: petrenko_m_o@i.ua; ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2506-5305>

The problem of human dignity in the times of enlightenment: I. Kant

Abstract

The article considers the problem of human dignity during the Enlightenment (on the example of Kant's philosophy) in the context of modern philosophical discourse of the problem. It is noted that the further development of society forms a demand for a legal socially-oriented state, which provides and ensures broad rights and freedoms for all citizens (regardless of nationality, religion, culture, wealth), which eventually becomes an important basis for understanding and human dignity. It is about the right of a citizen to express his opinion and civil position and the task of the government to ensure a wide range of rights and freedoms, which are defined by Kant as moral (natural). That is why the appeal of modern philosophers and researchers to the philosophy of I. Kant, his interpretation of human nature, its rights and freedoms, due to a certain similarity of the Enlightenment and the modern stage of society. This similarity was embodied in a number of factors that created a new picture of the world, namely: radical changes in the political, social, and economic system; traditional human existence and the world of life, the speed and globalism of modern transformations not only in the productive spheres, but also in socio-domestic, moral-ethical and socio-political relations. It is emphasized that these processes are embodied in moral (natural) and administrative law and significantly affect the freedoms and equality of all members of society; independence of actions of each member of the community as a citizen; lack of paternalism at the level of citizen-society-government relations. Thus, the ethical and

legal concept of human dignity presented by I. Kant finds understanding and application in the concepts of argumentative and ecological ethics, ethics of responsibility, aspiration to the creation of such power structures when public consensus is reached on condition of reasoned dialogue of all members and collective responsibility for further actions. And the holistic reconstruction of Kant's reflections on man, his dignity and freedom, testifies to the organic belonging of Ukrainian philosophy to the European intellectual and philosophical context.

Keywords: *morality, ethics, human dignity, moral and ethical norms, moral law, recognition of personality self-worth; human rights and freedoms, civil society, I. Kant, the Enlightenment.*